

АКАДЕМІЯ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ

Жолнович Ігор Володимирович

УДК 343. 982. 3. 01. 004. 14

**Теоретичні проблеми та питання практики
криміналістичного опису особи за зовнішністю**

**Спеціальність: 12.00.09 - кримінальний процес
та криміналістика; судова експертиза**

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінального процесу і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент,
Гулкевич Зіновій Трохимович,
Львівський національний університет імені Івана Франка

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор, академік Академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України **Гончаренко Владлен Гнатович,** Академія адвокатури України, професор кафедри кримінального процесу і криміналістики

кандидат юридичних наук, доцент
Котюк Іван Ілліч,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри криміналістики

Провідна установа: Київський національний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, кафедра криміналістики (м. Київ).

Захист відбудеться “6” березня 2007 року о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.122.01 в Академії адвокатури України за адресою: 01032, м. Київ-32, бульвар Тараса Шевченка, 27

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Академії адвокатури України за адресою: 01032, м. Київ-32, бульвар Тараса Шевченка, 27

Автореферат розісланий “5” лютого 2007 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат юридичних наук,
доцент

Кучинська О.П.

Актуальність теми. Ст. 3 Конституції України наголошує, що людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку визнано у нашій країні найвищою соціальною цінністю. Проте, реалізувати задеклароване, без належної організації та ефективної діяльності правоохоронної системи неможливо.

Видається, що саме криміналістичні методи, прийоми та рекомендації покликані сприяти подальшому удосконаленню роботи правоохоронних органів. Одним із методів, що найчастіше використовується у правоохоронній діяльності є метод криміналістичної ідентифікації (ототожнення) живих осіб та трупів. Серед розмаїття його форм виділяють ототожнення за слідами пальців рук, ніг, ДНК-зразками, зовнішністю. За статистикою саме останньому виду належить визначальна роль у встановленні вище вказаних об'єктів.

Проблеми криміналістичного опису особи за зовнішністю, незважаючи на важливе теоретичне та практичне значення, ще недостатньо досліджені у криміналістиці. Окремі аспекти дослідження зовнішності особи висвітлено у працях, авторами яких є Ф. Апшай, Н.Ахтирська, В.Бахін, Р. Белкін, П.Біленчук, І. Винниченко, В. Гарбар, М. Герасимов, В. Гончаренко, Ю.Дубягін, О. Дубягіна, В. Житніков, О. Зінін, В. Колдін, В. Колмаков, І. Крилов, П. Кузнєцов, В.Кузьмічов, В.Лукашевич, Г. Мамедов, І. Мартиненко, Є. Моїсєєв, В. Образцов, М.Салтевський, З. Самошина, С. Слинько, В.Снетков, М. Терзієв, А. Топорков, А. Ухаль, П. Цветков, М. Чернець, В. Шепітько, М. Яблоков та ін.

Деякі питання використання ознак зовнішності під час проведення судово-медичних експертиз висвітлено такими українськими і російськими дослідниками як А. Голубович, Л.Голубович, П. Голубович, А. Громов, О. Коров'янський, В. Пашкова, А. Савушкін, М. Тагаєв, В.Томілін, О. Филипчук, В. Хохлов, В. Шиканов і ін.

Здебільшого дослідження криміналістичного опису особи за зовнішністю були вибірковими. Наприклад, за межами наукових інтересів, передусім, опинилися питання принципів криміналістичного методу “словесний портрет”, проблеми практики використання ознак зовнішності особи та інші. Усе це і зумовлює актуальність цього дисертаційного дослідження, його наукове та практичне значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана згідно з планом наукових досліджень кафедри кримінального процесу та криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка за темою „Проблеми захисту прав та законних інтересів особи у кримінальному процесі в умовах його реформування”, затвердженою наказом ректора ЛНУ ім. Івана Франка № Н-239 від 16.04. 2003 року (номер державної реєстрації 0103U005941).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є дослідження теоретичних і практичних проблем криміналістичного опису особи за зовнішністю, внесення пропозицій щодо

подальшого вдосконалення цієї частини криміналістичної техніки і використання ознак зовнішності у практичній діяльності правоохоронних органів.

Для досягнення цієї мети передбачено такі завдання:

- дослідити історію виникнення криміналістичного опису особи за зовнішністю та його використання у діяльності правоохоронних органів, які функціонували на території сучасної України;
- проаналізувати наявні у юридичній літературі міркування з приводу поняття криміналістичного опису особи за зовнішністю, його змісту та суб'єктів здійснення;
- розкрити поняття і зміст зовнішності особи, її структури; провести класифікацію ознак зовнішності;
- визначити методи та способи фіксації ознак зовнішності, їх зміст, процес здійснення;
- вивчити практику використання ознак зовнішності в оперативно-розшуковій, слідчій, судовій та експертній діяльності; проаналізувати допущені помилки та порушення під час проведення криміналістичного опису особи за зовнішністю та визначити шляхи їхнього усунення.

Об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження є теоретичний та практичний аспекти криміналістичного опису особи за зовнішністю, відповідні норми кримінально-процесуального законодавства, історія становлення даної галузі криміналістичної техніки.

Предметом дослідження є теоретичні напрацювання у цій галузі, матеріали судової практики місцевих судів Львівської області (Залізничного і Франківського районних судів м. Львова, Буського районного та Стрийського міськрайонного судів Львівської області – загалом 400 кримінальних справ за 2001 – 2005 роки), слідча практика прокуратур Рівненської і Тернопільської областей (16 справ) і СУ УМВСУ м.Львова (9 кримінальних справ), 26 матеріалів виготовлення фотокомпозиційного портрета експертами НДЕКЦ при УМВСУ у Львівській області, 16 впізнавальних карт та дані з криміналістичних обліків виявлення невпізнаних трупів, розшуку осіб, які ухиляються від правоохоронних органів і зниклих безвісти, татуювань УІТ УМВСУ у Львівській області.

Методи дослідження. При написанні роботи, насамперед, використано загальнонаукові методи пізнання: *аналіз*, який застосовано з метою детального дослідження криміналістичного опису особи за зовнішністю, що дало змогу, зокрема, відмежувати його від інших форм ідентифікації особи (наприклад, за відбитками пальців рук), *синтез*, який використано з метою класифікації суб'єктів такого опису, ознак зовнішності, визначення місця криміналістичного вчення про ознаки зовнішності у системі науки криміналістики; *узагальнення*, застосовано з метою формування та розвитку на основі вже наявних у спеціальній літературі позицій і думок, нових наукових підходів, пропозицій щодо розуміння суті та вдосконалення процедури криміналістичного опису особи за зовнішністю; *дедукція* (дає змогу конкретизувати завдання

криміналістичного опису особи за зовнішністю); *індукція* (дозволила зробити певні висновки щодо призначення криміналістичного опису особи за зовнішністю).

Окрім них, застосовано і спеціальні методи пізнання: *історико-правовий* (використано для дослідження розвитку процесу ідентифікації особи за зовнішністю); *статистичний* (застосовано під час вивчення та узагальнення судово-слідчої, оперативно-розшукової та експертної практики, що дає змогу поглиблено дослідити ефективність використання ознак зовнішності у їх діяльності, критично оцінити результати судової діяльності); метод *інтерв'ювання* слідчих прокуратури та органів внутрішніх справ застосовано під час дослідження використання ознак зовнішності особи у різних видах правоохоронної діяльності.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дана робота є одним із перших у сучасній Україні дисертаційних досліджень криміналістичного опису особи за зовнішністю. У роботі вперше впорядковано усі теоретичні питання криміналістичного опису особи за зовнішністю, визначено його місце у системі криміналістики, обґрунтовано кілька нових положень та висновків, які доповнюють традиційні підходи до розуміння такого опису і розширюють понятійний апарат вищезазначеної науки.

Найважливіші результати дослідження:

- 1) удосконалено поняття криміналістичного вчення про зовнішні ознаки особи, визначено його структуру і місце у структурі криміналістичної техніки;
- 2) з'ясовано, що змістом цього вчення є процеси ідентифікації та діагностики, а також виокремлено їхні форми;
- 3) досліджено генезис становлення криміналістичного опису особи за зовнішністю від започаткування наприкінці XIX ст. у Франції до впровадження його у діяльність поліцейських органів, які діяли на території сучасної України (дореволюційний, радянський і сучасний періоди);
- 4) узагальнено дані стосовно джерел інформації про зовнішність особи та здійснено їхню класифікацію;
- 5) запропоновано визначення поняття „зовнішність особи”, „ознака зовнішності” та наведено додаткові аргументи щодо класифікації таких ознак;
- 6) удосконалено поняття „словесний портрет” та розроблено систему принципів, на яких він ґрунтується;
- 7) уточнено поняття „суб'єктивний портрет” та наведено додаткові аргументи про його криміналістичну класифікацію;
- 8) сформульовано етапи виготовлення суб'єктивного портрета спеціалістом та визначено дії, які він виконує на кожному з них;
- 9) проаналізовано допущені правоохоронними органами помилки у застосуванні методики „словесного портрета” і визначено шляхи щодо їхнього усунення.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки та пропозиції стосовно криміналістичного опису особи за зовнішністю, сформульовані в дисертації, можна використати як у науково-теоретичному, так і в практичному напрямі.

Науково обґрунтовані висновки та положення щодо криміналістичного опису особи за зовнішністю можна використати: у процесі викладання курсу науки „Криміналістика”; при підготовці посібників, підручників, монографій; у своїй діяльності оперативним працівникам, слідчим, суддям та експертам.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження обговорювалися на науково-практичних конференціях, зокрема, на VIII, IX, X, XI і XII регіональних науково-практичних конференцій „Проблеми державотворення та захисту прав людини в Україні” (Львів, лютий 2002, 2003, 2004, 2005, 2006 р. р.), на регіональних міжвузівських наукових конференціях молодих вчених та аспірантів „Проблеми вдосконалення правового регулювання щодо забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина в Україні” (Івано-Франківськ, квітень 2003, 2004 р. р.) та на I Міжвузівській науково-практичній конференції „Актуальні питання реформування правової системи України” (Луцьк, травень 2004), а також на науково-методичних семінарах кафедри кримінального процесу та криміналістики юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Матеріали дисертації використовувалися викладачами кафедри в навчальному процесі у курсі „Криміналістика”.

Положення дисертаційного дослідження викладено у 12 публікаціях, 7 з яких надруковано у фахових виданнях.

Структура роботи, зумовлена метою та предметом дослідження, відповідає логіці наукового пошуку і вимогам ВАКу України. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів та чотири пункти, із висновків, списку використаних джерел (162 найменування), а також чотирьох додатків. Повний обсяг дисертації становить 198 сторінок, (текст дисертації становить 178 сторінок, список використаних джерел і додатки викладено на 20сторінках).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** розкрито актуальність і стан наукової розробки теми дисертаційного дослідження, визначено мету та завдання роботи, об'єкт, предмет і методологічну основу дисертаційного дослідження; виокремлено положення, що становлять наукову новизну одержаних результатів, відзначено їхню науково-практичну значущість.

У **розділі 1** “Загальні теоретичні основи криміналістичного опису особи за зовнішністю”, з огляду на комплексність проблеми, розглянуто поняття, зміст і структуру криміналістичного опису особи за зовнішністю, види та суб'єкти, що його здійснюють, історію

виникнення та запровадження цієї частини криміналістичної техніки у діяльність правоохоронних органів, які діяли на території сучасної України. Розділ містить три підрозділи.

У підрозділі 1.1 “Поняття, зміст та структура криміналістичного опису особи за зовнішністю” наголошено, що у науковій літературі немає єдиного підходу до тлумачення понять щодо криміналістичного опису особи за зовнішністю. Щодо цього використовують такі терміни, як “криміналістична габітологія або габітоскопія”, криміналістичне ототожнення особи за ознаками (прикметами) зовнішності, ідентифікація людини за ознаками зовнішності та інші. На думку дисертанта, доцільнішим буде використання терміну “криміналістичне вчення про зовнішні ознаки людини”. У визначенні цього поняття необхідно вказати, що воно належить до криміналістичної техніки як частини науки криміналістики. Окреслено також сферу його використання та зазначено, що цей термін містить теоретичні положення про предмет вивчення та методи і засоби його збирання, фіксації, дослідження. Неприйнятним є вживання у цьому визначенні термінів, ширших від нього за змістом (наприклад, ідентифікація). Враховуючи вищенаведене, сформульовано наступне визначення.

Криміналістичне вчення про зовнішні ознаки людини - це галузь знань, що належить до криміналістичної техніки і охоплює систему теоретичних положень про ознаки зовнішності людини, сукупність методів і науково-технічних засобів, які забезпечують повноту збирання, фіксації, дослідження, а також використання інформації про ці ознаки в оперативно-розшуковій, слідчій і судовій діяльності.

Зазначено, що змістом такого вчення є процеси ідентифікація (ототожнення) та діагностика (виявлення хронічної хвороби за зовнішніми ознаками, визначення здібностей, навиків і ін.).

Дисертант підтримує пропозицію щодо виокремлення цього вчення у частині криміналістичної техніки “Сліди людини” (гомеоскопічні сліди), яка крім цього включатиме криміналістичні вчення про сліди рук і ніг, зубів, шкіри, ольфакторні (запахові) та біологічні сліди людини, а також криміналістичне дослідження письма.

Частково поділяється думка О. Зініна та І. Подволоцького щодо виокремлення трьох складових частин криміналістичного вчення про зовнішність людини. Проте, видається, що *першу групу* становлять теоретичні основи вивчення зовнішності людини (історія виникнення та становлення криміналістичного вчення про зовнішність особи; поняття, зміст, види та завдання криміналістичного вчення про зовнішність особи). До *другої групи* належать методи та засоби збирання і фіксації ознак зовнішності (поняття зовнішності, система ознак зовнішності; джерела (носії) інформації про зовнішність особи; методи та способи збирання та фіксації ознак зовнішності особи). *Третю групу* формують практичні основи використання зовнішності людини, які передбачають елементи, що відображають різні сфери використання (застосування) зовнішності людини.

У підрозділі 1.2 “Історія виникнення, розвиток та дослідження криміналістичного опису особи за зовнішністю”, відзначається, що давніми методами ідентифікації особи були калічення і таврування, а також опис за методом “Кулай-Пулай”.

На початку XIX ст. здійснено спроби систематизувати використання ознак зовнішності з метою реєстрації та впізнання злочинців. Відзначається вклад у дослідження ознак зовнішності А.Бертильона, Р.Рейсса, Г. Шнейкера, М.Бокаріуса. У нашій державі зовнішність використовували для перелічених вище цілей шляхом запровадження антропологічних кабінетів, реєстраційних бюро, кабінетів судової експертизи, де однією з складових була секція ідентифікації особи. Виділяються три етапи розвитку досліджень зовнішності особи: 1) кінець XIX – початок XX ст. ст.; 2) початок XX – середина XX ст. ст. (50-60 р. р.); 3) кінець XX ст. – до сьогодні.

У підрозділі 1.3. “Види і суб’єкти криміналістичного опису особи за зовнішністю” розглянуто види криміналістичного опису особи за зовнішністю через види ідентифікації, де використано методику “словесного портрета”.

На основі аналізу праць науковців-криміналістів і матеріалів судової практики дисертант встановив, що суб’єктами криміналістичного опису особи за зовнішністю можуть бути різноманітні учасники кримінального процесу (оперативний працівник органів внутрішніх справ, слідчий, спеціаліст, експерт, суд (суддя), адвокат-захисник, потерпілий, підозрюваний), шляхом їхньої участі у проведенні слідчих та інших процесуальних дій. Такий опис може відбуватися у формі оперативної, судово-слідчої (слідчої), експертної, “процесуальної” та “непроцесуальної” ідентифікації.

У розділі 2 “Методика проведення криміналістичного опису особи за зовнішністю” досліджено порядок опису ознак зовнішності, методи та засоби, які використовують з метою їхньої фіксації. Розділ складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. “Поняття зовнішності, ознак зовнішності, їхня класифікація. Джерела інформації про зовнішність особи” висвітлюються питання про поняття “зовнішності”, її структуру, види ознак зовнішності, а також види джерел інформації про зовнішність особи.

Кожна людина володіє властивою лише їй певною сукупністю ознак зовнішності, які роблять її зовнішній вигляд індивідуальним і порівняно стійким. Для характеристики зовнішності використовують терміни “ознака”, “елемент зовнішності” і “властивість”. У випадках, коли йдеться про зовнішність особи як про криміналістичне вчення, дисертант найбільш доцільним вважає застосування терміну “ознака” (зовнішній вигляд, доступний для сприйняття), оскільки “властивість” – це більше внутрішня сторона об’єкта. Автором запропоновано власне визначення *ознаки зовнішності*, згідно з яким це зовнішній прояв будови чи функції органу тіла людини, який індивідуалізує її і сприймається органами чуття. Таким чином *зовнішність* охоплює всю сукупність зовнішніх ознак людини, які створюють єдиний індивідуально-визначений об’єкт. У свою чергу,

ознака зовнішності складається з певних складових елементів (наприклад, ніс є ознакою зовнішності, а спинка носа, крила носа і ін. є елементами ознаки зовнішності).

У результаті досліджень різних поглядів науковців-криміналістів щодо видів ознак зовнішності, дисертантом запропоновано поділяти їх за належністю на власні і супутні. Власні ознаки – це такі, які належать цій людині як матеріальному тілу. Вони включають: 1) фізично-демографічні (загальнофізичні і демографічні); 2) анатомічні ознаки; 3) функціональні ознаки; 4) особливі прикмети (особливі ознаки). Супутні ознаки доповнюватимуть характеристику зовнішності. До них необхідно зачислити одяг, прикраси, макіяж і такі інші предмети. Здійснено також класифікацію ознак зовнішності за іншими критеріями (за часом існування, походженням, розташуванням і ін.).

Джерела отримання відомостей про зовнішність особи за своєю природою можна поділити на дві групи: об'єктивні (фотознімки, відеозапис, рентгенограми, кісткові залишки, медичні документи) та суб'єктивні (уявні образи в пам'яті людини, які зафіксовані у протоколі допиту, рапорті; суб'єктивні портрети).

У **підрозділі 2.2. “Словесний портрет як метод фіксації ознак зовнішності”** зазначено, що найчастіше застосовують словесну фіксацію ознак зовнішності, яку здійснюють за методом словесного портрета.

Такий метод розглядають як криміналістичний, оскільки, здебільшого використовують саме у криміналістиці.

Аналізуючи існуючі в літературі визначення словесного портрета, запропоновано вважати його *криміналістичним методом опису особи за зовнішністю, який здійснюють за певною системою під час проведення слідчих та процесуальних дій з метою ідентифікації живих осіб і трупів.*

Опис зовнішності за методом словесного портрета здійснюється за певними правилами (принципами), які можна поділити на дві групи. Перша з них включає загально-правові принципи, на яких ґрунтується діяльність правоохоронних органів, а саме: законність, повага до особи, додержання її прав та свобод. Другу групу принципів становлять спеціальні принципи, які покладено в основу проведення опису ознак зовнішності за таким методом. До них належать загальноприйняті у криміналістичній літературі :

1. *Послідовність (черговість) опису.* Полягає у проведенні опису від загального до окремого і зверху вниз.

2. *Використання спеціальної термінології та єдиних понять.* Незалежно від того, хто здійснює дослідження ознак зовнішності (оперативний працівник міліції, слідчий або експерт), необхідно використовувати загальноприйняту термінологію і єдині поняття, щоб уникнути наступних розбіжностей та непорозумінь.

3. *Повнота опису*. Вона включає всебічне дослідження ознак зовнішності у фас та у профіль. Ознаки описуються за 3, 5, 7 членною градацією, а також за розмірами, формою та іншими характеристиками.

Проаналізувавши практику використання ознак зовнішності правоохоронними органами, дисертантом запропоновано доповнити систему принципів наступними:

4. *Точність*. Під час опису деяких ознак зовнішності (наприклад, вік, зріст та ін.) здійснюють їхнє визначення або вимірювання, яке повинно бути максимально наближеним до оригіналу або мати мінімально допустимі межі.

5. *Достовірність*. Описувати необхідно тільки ті ознаки, які сприйняті органами чуття. Не можна долучати до опису ознаки, які не були побачені, не почуті тощо.

6. *Конкретність*. Під час опису необхідно уникати загальних назв (наприклад, зовнішні ознаки, риси обличчя, зовнішній вигляд, тощо), конкретно зазначати ознаку зовнішності та її елементи, характеристики.

7. *Науковість*. Під час встановлення, фіксації чи дослідження ознак зовнішності доцільно використовувати сучасні досягнення науки (комп'ютерні, лазерні технології), замінюючи ними трудомісткі, затратні засоби, у такий спосіб полегшуючи проведення цих дій.

Здобувач відкидає пропозицію опитаних респондентів про законодавче закріплення вимог щодо проведення опису особи за зовнішніми ознаками, оскільки це виходить за межі регулювання КПК України, і у ньому недоцільно регламентувати використання певних засобів (методів) під час проведення слідчих дій.

У підрозділі 2.3. **“Суб’єктивні портрети як способи фіксації ознак зовнішності”** досліджено поняття, види та методику складання суб’єктивного портрету.

Під *суб’єктивним портретом* розуміють *матеріалізоване зображення зовнішності (або її частини) особи, виготовлене з уявного образу людини, яка її раніше спостерігала*.

Дисертант поділяє погляди науковців, які вирізняють такі види суб’єктивного портрета як мальований, фотокомпозиційний, композиційно-мальований і скульптурний портрет. Також погоджується з Ю.Єрмаковим та М.Лисенковим, що цей перелік необхідно доповнити ще й *комплексним або портретом (методом) “двійника”*. Він має бути зарахований до цієї групи засобів фіксації ознак зовнішності з наступних міркувань: 1) за результатами його виготовлення з’являється певний матеріалізований образ; 2) він виготовляється з уявного образу очевидця, який спостерігав цю особу раніше; 3) методика виготовлення є подібною до інших видів суб’єктивних портретів.

Процес виготовлення суб’єктивного портрета можна поділити на три стадії (підготовча, стадія виготовлення (робоча) і завершальна), кожна з яких характеризується певними діями. На підготовчій стадії здійснюють попередню розмову з очевидцем; визначають місце виготовлення

портрета та підбирають необхідні технічні засоби і матеріали. Стадія виготовлення портрета (робоча) характеризується специфічними для кожного виду портрета діями, використанням різних методів. На завершальній стадії провадять оформлення документів про виготовлений портрет, фотографують його і скеровують ініціатору виготовлення.

У дисертації розкрито порядок виготовлення кожного виду суб'єктивного портрета. Автор зазначає, зокрема, що комплексний портрет (портрет (метод) „двійника”) створюється на подібній до розшукуваного особі або фотокартці. Для його виготовлення залучають гримера і отримують згоду особи, яку будуть гримувати. Зображена на фотокартці особа має бути у такому ракурсі, в якому вона спостерігалась. У подальшому фотокартку можна перенести на комп'ютер або прилад, де її використовуватимуть під час виготовлення фотокомпозиційного портрета або композиційно-мальованого портрета.

У підрозділі 2.4 **“Порядок опису ознак зовнішності особи”** на основі аналізу помилок, які допустили працівники правоохоронних органів під час фіксації ознак зовнішності, подано їхній опис, який рекомендовано у науковій літературі.

У пункті 2.4.1 **“Порядок опису фізично-демографічних ознак зовнішності особи”** зазначено, що з перелічених ознак розпочинається опис зовнішності особи. До таких ознак належать: стать; вік (запропоновано виокремити дванадцять вікових періодів; при зазначенні приблизного віку інтервал не повинен перевищувати 8-10 років); зріст (запропоновано сім градацій і допустимі його межі становлять 10 см); расову належність, національність, народність, етнічну групу вказують за достовірними даними або порівняльним візуальним спостереженням (наприклад, “за виглядом”); статура (визначається шляхом зіставлення зросту, ширини плечей, довжини тулуба, ніг, розвитку грудної клітки і м'язів плечового пояса (пояса верхніх кінцівок) з урахуванням наявності підшкірного жирового шару (вгодованості)).

У пункті 2.4.2. **“Порядок опису анатомічних ознак зовнішності особи”** зазначено, що питання опису анатомічних ознак є найбільш дослідженим і найменш дискусійним у літературі – у підручниках “Криміналістика” та в окремих посібниках (наприклад, В.Снеткова, А.Топоркова), отож проаналізовано лише ті ознаки, під час опису яких були допущені помилки працівниками правоохоронних органів. Звернено увагу на опис голови, обличчя загалом, на волосяний покрив голови, шкіри людини, чола, брів, очей, носа, рота, губ, зубів, підборіддя та вушних раковин.

У пункті 2.4.3. **“Порядок опису функціональних ознак зовнішності особи”** до таких ознак віднесено: поставу, ходу, вираз обличчя, артикуляцію, жестикуляцію, міміку, мовлення, голос, погляд. Дисертант заперечує можливість зарахування до перелічених ознак хворобливих рухів, манер (звичок) і поведінки, яка за своїм змістом є ідентична манерам, оскільки за специфікою і формою прояву у кожної людини їх, здебільшого, вважають особливими ознаками.

У пункті 2.4.4. **“Порядок опису особливих ознак зовнішності особи”** такими ознаками вважаються особливості анатомічних ознак, а також хворобливі рухи, манери (звички) поведінки, особливості шкіри.

Також проаналізовано порядок опису хворобливих рухів (неконтрольовані, невизначені рухи, які є наслідком різноманітних захворювань), манер, звичок (несвідомі, порівняно стійкі рухи, які повторюються людиною у зв'язку з задоволенням її внутрішніх психофізіологічних потреб). Окрему групу особливих прикмет утворюють особливості шкіри – бородавки, веснянки, жировики, лишай, пігментні плями, родимки, рубці, татування.

У розділі 3 **“Практика використання ознак зовнішності особи правоохоронними органами”** досліджено практику використання ознак зовнішності у різних сферах правоохоронної діяльності. Розділ містить три підрозділи.

У підрозділі 3.1 **“Використання ознак зовнішності органами, які здійснюють розшук осіб, встановлення невпізнаних трупів, а також у криміналістичній реєстрації”** висвітлено питання щодо діяльності правоохоронних органів у здійсненні перелічених вище завдань.

Узагальнивши дані з впізнавальних карток у розшукових справах та облікових карток з криміналістичних обліків (криміналістичний облік осіб, які втратили родинні зв'язки, криміналістичний облік невпізнаних трупів, криміналістичний облік татувань, криміналістичний облік осіб, які ухиляються від суду і слідства), дисертантом виявлено певні особливості та недоліки у їхньому заповненні, зокрема: 1) значну увагу присвячено особливим прикметам, однак поза увагою залишено інші ознаки зовнішності; 2) опис анатомічних ознак виконано лише за однією-двома характеристиками; 3) іноді порушено принципи повноти та використання єдиної термінології; 4) у деяких випадках не описано виявлених татувань в облікових документах.

У дисертації висвітлено також процес використання правоохоронними органами відомих ознак зовнішності особи для різних видів її розшуку (місцевий (регіональний), державний та міждержавний).

У підрозділі 3.2 **“Використання ознак зовнішності особи під час проведення досудового слідства та судового розгляду кримінальних справ”** досліджено випадки використання ознак зовнішності під час проведення слідчих дій у процесі досудового слідства та судового розгляду кримінальних справ.

Аналіз практики місцевих судів і результатів анкетування респондентів засвідчив, що ознаки зовнішності найчастіше використовують під час пред'явлення для впізнання живих осіб. Автором проаналізовано застосування методики словесного портрета у протоколах допиту перед пред'явленням для впізнання та протоколах проведення впізнання.

Підтримується позиція Є. Самолаєвої щодо використання під час допиту та опису ознак зовнішності наглядної демонстрації - малюнків, діапозитивів із зображенням окремих частин

обличчя людини, кольорових таблиць (шкала кольорів), комп'ютерних, композиційних портретів. Дисертантом запропоновано зазначати у протоколі допиту (впізнання) назву підручника, посібника, джерело отримання такої наглядної демонстрації.

У дисертації виділено певні особливості проведення пред'явлення впізнання за ознаками зовнішності. Під час впізнання за голосом необхідно орієнтуватися не тільки на ознаки голосу, але й на ознаки мовлення і розглядати їх у сукупності. Під час пред'явлення для впізнання татуювань доцільно використовувати подібні татуювання з різноманітних колекцій (довідників), спочатку їх сфотографувати або зробити схожу мальовану копію.

На підставі аналізу використання ознак зовнішності за результатами проведення пред'явлення для впізнання в обвинувальному висновку, протоколі судового засідання та у вирокі дисертантом зроблено наступні висновки: 1) лише в одній кримінальній справі протокол пред'явлення для впізнання не зазначено як доказ в обвинувальному висновку; 2) у 69% протоколах судових засідань вказано факт дослідження під час судового розгляду протоколу зазначеної слідчої дії, і майже у 61% вироків зазначено, що вина підсудного підтверджується результатом виконання вищевказаної слідчої дії; 3) в одній кримінальній справі у вирокі зазначено, що таку слідчу дію виконано з порушенням ст.174 КПК України.

У підрозділі 3.3 **“Використання ознак зовнішності особи в експертній практиці”** досліджено випадки використання ознак зовнішності експертами, які беруть участь як спеціалісти під час слідчих і процесуальних дій, а також, власне, і під час експертного дослідження.

У роботі висвітлено питання співпраці експертів-медиків з криміналістами (медико-криміналістичні групи) у Російській Федерації. Автор заперечує доцільність створення в Україні на постійній основі таких спеціалізованих груп у складі експертів-криміналістів і судових медиків через відсутність на території нашої держави частих природних катастроф або надзвичайних ситуацій. Якщо відповідні ситуації виникають (наприклад, Скнилівська трагедія), то такі групи доцільно створювати тимчасово для виконання певних завдань.

Досліджуючи довідки про виготовлення фотокомпозиційного портрета, дисертант звернув увагу на помилки, допущені під час опису в них ознак зовнішності.

З огляду на різноманітність форм використання ознак зовнішності в експертній діяльності, автором зазначено: об'єкти портретної експертизи; питання, які вона вирішує; вимоги до зразків, які надаються для дослідження. Аналізуючи праці українських, російських і польських вчених-криміналістів та судових медиків, автор охарактеризував методи, які використано під час проведення експертиз щодо дослідження та встановлення ознак зовнішності, а саме: метод порівняльного опису, накладення зображень черепа на прижиттєві фотокартки розшукуваного (фотосуміщення), метод лазерної стереолітографії, рентгенологічні методи, комбінований

графічний метод, методи зіставлення, ковзання та реперажу, зіставлення прижиттєвих і посмертних рентгенівських знімків грудної клітки, прижиттєвої фотографії і посмертної рентгенограми черепа.

У роботі зазначено, що під час проведення судово-медичних експертиз живих осіб та різноманітних частин, фрагментів тіла трупа (черепа, кісток та ін.) за допомогою спеціальних методик можна встановити різноманітні ознаки зовнішності. Наприклад, расу і стать можна визначити за формою черепа. За спаленими кістками гомілки на основі остеометричних характеристик кісток та за усадкою кісткової тканини спалених кісток передпліччя також можна встановити стать. Вік можна встановити за зростанням швів черепа, розвитком організму, зміною форм і структури деяких кісток. Зріст можна встановити за довжиною довгих трубчастих кісток людини, за спаленими кістками гомілки, а також зіставленням довжини ліктьової та стегнової кісток. Відзначено велике ідентифікаційне значення зубів та перспективи судово-стоматологічної експертизи, ідентифікації за рельєфом губ, спинки язика і піднебіння.

У **Висновках** сформульовано найважливіші наукові та практичні результати дослідження криміналістичного опису особи за зовнішністю і внесено такі пропозиції:

1. Працівникам правоохоронних органів під час проведення опису особи за зовнішністю необхідно дотримуватися принципів “словесного портрета”: використовувати єдину термінологію, уникати загальних і незрозумілих понять та описувати всі виявлені ознаки зовнішності, а не обмежуватися лише особливими прикметами чи окремими ознаками.

2. Під час проведення слідчих чи процесуальних дій, де відбувається застосування ознак зовнішності, використовувати всі доступні допоміжні матеріали, які містили б рекомендації щодо здійснення такого опису, і обов’язково зазначати про це у протоколі (чи іншому документі) факт використання такого наглядного матеріалу і джерела його отримання.

3. Органам досудового розслідування скеровувати спеціалістам постанову про виготовлення суб’єктивного портрета, а не вимогу чи лист-прохання, обґрунтовуючи тим самим необхідність проведення таких дій, вид якого портрета необхідно виготовити, оскільки в подальшому, як результат використання спеціальних знань, його можна використати під час проведення слідчих дій.

4. Необхідно більше послуговуватись можливостями різноманітних експертиз при дослідженні різних об’єктів з метою отримання відомостей про зовнішність особи.

У **Додатках** сформульовано результати анкетування суб’єктів криміналістичного опису особи за зовнішністю.

**ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНО У
НАСТУПНИХ ПУБЛІКАЦІЯХ АВТОРА:**

1. Жолнович І. В. Деякі проблемні питання визначення поняття криміналістичного опису особи за ознаками зовнішності // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Збірник наукових статей. – Івано-Франківськ, 2002. – Випуск VIII. – С.229-232.
2. Жолнович І. В. Суб'єкти криміналістичного опису особи за ознаками зовнішності // Збірник наукових праць “Держава і право” Серія юридичні і політичні науки, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2003 р. Випуск 21. – С.521-526.
3. Жолнович І. В. Історичний нарис виникнення та запровадження криміналістичного опису особи за зовнішністю в Україні у XX ст. // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Збірник наукових статей. – Івано-Франківськ, 2003. – Випуск XI. – С.233-239.
4. Жолнович І. В. Поняття та структура зовнішності особи // Вісник Львівського національного університету. Серія юридична. – Львів, 2003. – Вип.38. – С.593-598.
5. Жолнович І. В. Суб'єктивні портрети як способи фіксації ознак зовнішності людини // Вісник Львівського національного університету. Серія юридична. – Львів, 2004. – Вип.39. – С.553-560.
6. Жолнович І. В. Принципи криміналістичного опису зовнішності особи за методом “словесного портрету” // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Збірник наукових статей. – Івано-Франківськ, 2004. – Випуск XIII. – С.213-217.
7. Жолнович І. В. Словесний портрет як метод фіксації ознак зовнішності особи // Вісник Львівського національного університету. Серія юридична. – Львів, 2004. – Вип.40. – С.415-420.
8. Жолнович І. В. Криміналістичний опис особи за ознаками зовнішності (дискусійні аспекти) // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали VIII регіональної науково-практичної конференції. 13-14 лютого 2002 р. – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2002. – С.287-289.
9. Жолнович І.В. Дискусійні питання класифікації ознак зовнішності // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали IX регіональної науково-практичної конференції. 13-14 лютого 2003р. – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2003. – С.487-489.
10. Жолнович І. В. Місце криміналістичного опису особи за зовнішністю в системі науки “криміналістика”// Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали X регіональної науково-практичної конференції. 5-6 лютого 2004 р. – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2004. – С.462-463.
11. Жолнович І. В. Деякі питання використання ознак зовнішності з метою розшуку осіб, які пропали безвісті, та невпізнаних трупів // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XI регіональної науково-практичної конференції. 3-4 лютого 2005 р. – Львів:

Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2005. – С.387-388.

12. Жолнович І. В. Практика використання ознак зовнішності органами досудового розслідування кримінальних справ // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XII регіональної науково-практичної конференції. 9-10 лютого 2006 р. – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2006. – С.415-417.

АНОТАЦІЯ

Жолнович І. В. Теоретичні проблеми та питання практики криміналістичного опису особи за зовнішністю. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза. – Академія адвокатури України. – Київ, 2006.

У дисертації досліджено питання криміналістичного опису особи за зовнішністю. Розкрито зміст понять ознака зовнішності, зовнішність, словесний портрет, суб'єктивний портрет. Визначено суб'єктів проведення такого опису, джерела інформації про зовнішність. Здійснено класифікацію ознак зовнішності, суб'єктивних портретів. Висвітлено порядок фіксації зовнішності особи різноманітними методами та способами. Значну увагу у роботі приділено практичним проблемам використання ознак зовнішності. Встановлено випадки використання ознак зовнішності в оперативно-розшуковій, слідчій та експертній діяльності. Визначено допущені помилки працівниками правоохоронних органів та шляхи щодо їхнього усунення.

Ключові слова: ознака зовнішності, зовнішність, опис, словесний портрет, суб'єктивний портрет.

АННОТАЦИЯ

Жолнович И. В. Теоретические проблемы и вопросы практики криминалистического описания человека за внешностью. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. – Академия адвокатуры Украины. – Киев, 2006.

В диссертации изучены вопросы становления, понимания и содержания криминалистического учения о внешности человека, методов и способов фиксации примет внешности, практика использования внешности человека в правоохранительной деятельности.

На основании анализа научных положений диссертантом изучено понятие криминалистического учения о внешности человека как отрасли знаний, что принадлежит к криминалистической технике и охватывает систему теоретических положений о признаках внешности человека, совокупность методов и научно-технических средств, которые обеспечивают полноту собирания, фиксации, исследования, а также использования информации об этих приметах в оперативно-розыскной, следственной и судебной деятельности. Содержанием действий, во время проведения которых использованы признаки внешности, определены криминалистические методы идентификации и диагностики. В работе определено место криминалистического описания человека по внешности в разделе криминалистическая техника, его структуру и источники информации о внешности человека, которые разделены на объективные и субъективные.

В работе уточнено понятие внешности, определены признаки внешности, а также осуществлено классификацию признаков внешности.

В процессе диссертационного исследования изучены методы и способы собирания, фиксации признаков внешности человека. Диссертант определяет “словесный портрет” как криминалистический метод описания человека по внешности, который осуществляют по определённой системе во время проведения следственных и процессуальных действий с целью идентификации живых людей и трупов. К принципам такого метода отнесены поочерёдность (последовательность), полнота, использование единой терминологии, точность, достоверность, научность и конкретность. Вторую группу средств собирания и фиксации примет внешности представляют субъективные портреты, которые определены как материализованное восприятие внешности (или её части) человека, возникшее в воображении человека, который раньше их наблюдал. Автором определены такие виды субъективного портрета: рисованный, фотокомпозиционный, композиционно-рисованный, скульптурный портрет, комплексный (портрет (метод) “двойника”).

В диссертации исследованы случаи использования примет внешности в оперативно-розыскной, следственной и экспертной деятельности. Выявлены допущенные ошибки работниками правоохранительных органов и определены пути их устранения. Диссертант проиллюстрировал порядок описания этих примет внешности человека, во время использования которых допущены ошибки работниками-практиками.

Диссертантом предложены некоторые рекомендации для работников правоохранительных органов, которые позволят усовершенствовать их работу и облегчить использование примет внешности в их работе с целью устранения допущенных ошибок: 1) во время проведения описания внешности человека соблюдать все принципы “словесного портрета”: использовать единую терминологию, избегать общих и непонятных логических категорий, описывать все выявленные приметы внешности и не ограничиваться только особыми приметами или другими признаками; 2)

во время заполнения разнообразных учётных документов указывать все установленные приметы, не ограничиваться только некоторыми из них; 3) использовать все доступные вспомогательные материалы, которые содержат рекомендации о проведении такого описания; обязательно отмечать это в протоколе (или другом документе) факт использования такого наглядного материала, а также источника его получения; 4) предложено органам досудебного расследования направлять специалистам постановление об изготовлении субъективного портрета, а не требование или письмо-ходатайство, обосновывая тем самым необходимость проведения таких действий и вид какого портрета нужно изготовить; 5) отмечена необходимость большего использования возможностей разнообразных экспертиз при исследовании различных объектов с целью получения информации о внешности человека.

Ключевые слова: признак внешности, внешность, описание, словесный портрет, субъективный портрет.

ANNOTATION

Zholnovych I.V. Theoretical problems and practical issues of criminalistic description of a person's appearance. – Manuscript.

Dissertation for the competition of the scientific degree of the candidate in law sciences in speciality 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; forensic examination. – Academy of Advocacy of Ukraine. – Kyiv, 2006.

The dissertation researches criminalistic description of a person's appearance issues. It defines such categories as traits of appearance, appearance, verbal portrait, subjective portrait. Officials, empowered to carry out criminalistic description, sources information about appearance are presented in the research. Traits of appearance and subjective portraits are classified; ways and methods of fixing the appearance are studied in the dissertation. In the work the stress is made on practical problems of using the appearance particularities. The cases materials of using appearance particularities in operative – investigative and expert activities are studied; the mistakes made by the law enforcement authorities are revealed and the ways to eliminate them suggested.

Key words: traits of appearance, appearance description, verbal portrait, subjective portrait.

Підписано до друку 24.01.07р. . Формат 60x90/16
Папір офсетний. Віддруковано на ризографі.
Ум. друк. арк. 0,9. Облік.- вид. арк. 1,0.
Тираж 100 прим. Зам. №411.

Надруковано видавничим центром
Львівського національного університету імені Івана Франка
79000, м. Львів, вул. Дорошенка, 41